

TERRA DO CAUREL

Xa faguía unha longa tempada que eu vivía na casa de Abrantes como administrador dos señores de Basilie, aló na brava terra do Caurel. Era unha vella torre do século XIV según lle ouvira decir a un dos señoritos, feita cando os seus avós dominaban naquela comarca hastra o val do Sil. Era outa, mouroa coas paredes cheas de lañas, cubertas de hedra... Un gran escudo de canteiría, no cimo da porta, decía que era casa de señores. Nil figuraban testas de lobos, aguias, lagartos, froles raras. Tiña muradelas que cinguían a horta, o souto da entrada, a aira i o xardín.

Era a casa máis forte que había en tres légoas á redonda. Collíanse máis de cincocentos ferrados de centeo. En canto á facenda, mantiña dúas parexas de bois e doce de vacas e xatos. Hai que engadir vinte ou trinta porcos co seu castizo, e cabalos, bestas e machos. A avenza contaba máis de duascenas cabezas. Dous mastís das terras de León, Lusco e Fusco , un branco i outro mouro, loitaban moitas veces co lobo polas defender.

O Lusco sempre me faguía compañía cando baixaba á vila. E digo baixaba, porque a torre de Abrantes está a máis de oitocentos metros sobor do nivel do mar. Iba sempre a cabalo, pois tiña que andar máis de catro légoas por fragas, devesas e caborcós. Millor dito, eu non andaba nada; era a besta ou macho. Non é nada doado vivir naquelas terras sen cabalo... Sempre tiven querencia, moita querencia, ós cas de palleiro. Cando me vía arrea-la besta, o can rebuldaba coma un neno.

Brincaba, xogaba coíla, e lle lambía os fuciños. Á volta, o Lusco poñíase máis ledó aínda. O ve-la torre antre os bravos cumiales, parecía louquear. Ladraba, rebrincaba, ouveaba, i hastra me botaba os dentes ós estribos ou ás polainas. Eu tiña que menazalo pra que se estivese quedo, faguendo zoar a fustra. Tratábao con moito agarimo. Por aquelas terras queren moito ós cais (como iles din). Chámanlles velliños, que é o xeito máis amantiño de chamar a alguén.

Tamén eu me poñía moi ledó cando voltaba. A portada da casa daba cara ó sollío. Alí me estaban agardando os criados i os cas. ¡Dende a ampra solaina acenábanme tantas soaves lembranzas...! ¡Vivira alí tan tranquiño anos e anos...! Aló quedaban Pacios, Quintá, a ribeira de Quiroga. Cando era tempo sereo, a escuma azuada da lonxanía faguíame pensar na Groria. Os cumios dos montes parecían pintados por un anxo. Era de mel aquel silencio.

Cando recordo todo aquilo, sinto unha tristura moi doce e moi fonda. Alí quedou a miña mocidade, nos baixíos ateigados de abrotías, nos cimos cheos de carpanzas.

Terra de Caurel, aspra e forte, de inxente beleza... Terra brava de lobos e aguias: terra outa de fragas e devesas.

Pode ser que eiquí se achen as devesas meirandes de Galicia. Hai faias nilas, e choplos, rebolos, bidueiras. Algús albres chegan ós trinta metros. Nos sitios lamaguentos ondia a auga se encora, tamén se atopa unha especie de salgueiro que se chama paleira , ou simpresmentes, nas salgadas terras das ribeiras. Nas devesas da Rogueira e do Rebolo hai teixos grandismos que

teñen centos e centos de anos. Atravesar un distes boscos leva varias horas de camiño. Por alí andan o lobo i o xabarán. Unha vez vimos dez lobos xuntos cando ibamos a derrubar unhos castiñeiros bravos pra faguer unhas vigues.

Nunca vin aguías tan fermosas como as dista terra, que eiquí chaman aigues. Unhas son loiras; outras brancas, coma de prata. Tamén son as meirandes que vin. Son moi valentes. Hastra din que se levan os lobecos.

Pra ondia queira que se olle, vense os montes máis outos da Serra: o Pía Paxaro, Lucenza, Montouto, o monte de Agolada. O seus cumios están cubertos de neve hastra o verao. Nos días sereos do inverno e da primaveira, relocen coma si foran de azucre.

Según os vellos máis vellos, fai moitos anos nas devesas había osos e cervos, e nos cumiales moitos rebezos. Mais aínda se atopan corzos e xabaráns. E tamén moitas perdices, lebres e coellos. Polas terras veciñas teñen sona de moita caza istes montes. Eu, moitas veces, teño cazado nun día máis de vinte perdices. Os labregos cázanas en vivo con trapela ou ichó, e lévanas a vender ó val de Quiroga. Tamén se atopan algunhas londrias, que non é nada doado cazalas. As pelexas lévanse a vender a calqueira vila de Ourense ou Lugo.

No creio que haxa en ningures troitas máis finas e sabrosas que as distes ríos, ben sexan do Lor pequeno, do Quiroga ou do Soldón. Non é raro que un pescador traia prá casa, á noite, oito ou dez libras dilas, sen empregar a dinamita ou os boliches de

carburo. Os que estamos afeitos a comelas, xa non lles damos valía.

Tamén hai arceas e labancos, e moitos parrulos bravos na lagoa da Seara, que mide us mil douscentos metros de perímetro. Por iso son chamadas istas terras o paradiso do cazador e do pescador.

Toda a comarca non chega ós sete mil habitantes. Os pueblos principás son, Seoane, que os labregos indíxenas chaman Savane ou Sabane, Folgoso e a Seara. O derradeiro non ten carretera. Os dous primeiros son vilas. E moitas aldeias, coma Vilamor, Vilarbacú, Soldón, Pacios da Serra, Veiga de Brañas, Céramo, Santa Eufemia, Hórreos, etc. Moitas parroquias quedan sen crego varios anos, e moitas escolas tamén sen mestre. Os forasteiros non queren parar eiquí moito tempo, pois atopan isto moi bravo, arredado da civilización. Cecaís os arrepié a friaxe distas terras tan outas.

Mais o crima é moi bon prá saúde. Ademais, hai augas que remedian moitos males. Perto da Seara hai unhas fontes ondia van a beber moitos forasteiros pra se curare. Dunha, abrolla un cachón de auga roxa, ferruxinosa; de outra, unha auga branca como a leite, que debe ter calcio. Non embargante, hai moito galoxo ou bocio na comarca. Empréganse os cocimentos de unto de cóbrega pra curar varios males. Cecaís a razón sexa ista: ó dar unha gran calentura varren os microbios. Hai tamén moitos menciñeiros e compostores de ósos. Hai mulleres que se adican a iso. Cáseque todas teñen sona de meigas. Tamén eiquí óucese

falar do Crego de Remesar, en terras de Bóveda, o millor compostor de toda Galicia, según ista xente.

Hai moito mineral de ferro por istes montes. O mineral chámase a vena , e venaqueiros os queipos que se empregan pra levalo. De iso vén o nome topónimo de A Veneira, que se atopa tanto. Non ten nada que ver cos aveneiros ou amieiros, chamados en castelao alisos . Hai ferreirías en moitos sitios, dende Pacios da Serra hastra Rugando (xa en terras de Quiroga). Por certo que a Quiroga, os vellos aínda lle chaman Queiroga, coma o río do mesmo nome, epónimo da comarca e de moitas familias.

Unha das meirandes fontes de riqueza dista terra é a madeira. Deiquí sae tódolos días moita madeira de concheiro ou nogueira, choplo, castiñeiro, etc. Poucas coníferas hai por Caurel, a non ser o texo ou teixo das devesas, os máis corpulentos que nunca vira.

Eiquí non se varexa a castaña coma en terras de Lugo ou do Incio. Déixase caír e recóllese nos sequeiros. É moi doce. Gracias a ila iste xamón de Caurel é tan bon. Mais non se come hastra un ano despois da mata. Iste xamón vello, moi duro, moi afumado, é dos millores de Galicia. O coitelo arrinca virutas do seu magro.

Aínda que hai tanta ovella, non se fai eiquí queixo de avenza . Tampouco hai moitos queixos de leite de vaca, e os poucos que se ven son ruís. Eu coido que non os saben faguer, pois a leite non pode ser millor.

Os bois son moi fermosos e xeitosiños. Teñen as cornas pechas coma os touros de lidia . Mércase e véndese o gando nas feiras de Viana, Caldelas, San Martín ou Xinzo... O gando é, principalmente, o gando vacuno, que tamén se lle chama a facenda , como en algures chámase a vida. Levan chocallos as vacas e bois pra que non se perdan na néboa. As parexas tiran todas a molida como en tódolos sitios moi crebados. Cando se xunce unha soia parexa chámase isto xuncir a sinxela.

Terra de moito centeo e moitas patacas. A froita é escasa. As patacas son moito máis graciosas que as de ribeira. A matanza dos porcos chámase a mata , e como din todos por eiquí é a millor colleita do ano. Faise moi ben o botelo i as androllas. O botelo é o bandullo do porco, atado e cheo de costelas; vai com moito pimento picante. As androllas son unhas morcillas cheas de coiros de touciño. Pratos fortes pra persoas fortes. A mata é como unha festa, dende os merexos ou miúdos hastra a partia.

A carne de año ou a de cabrito tan soio se proban nas festas, coa tarxa ou torta de pantrigo, o roscón de ovo i o arroz con leite.

Non hai gabanza que non mereza a mel de Caurel. É unha verdadeira mel montesiña, un pouco moura, mais moi fina, sabrosa i arrecendente. Cando se lapexa, parece que se están ulindo herbas e froles bravas. Algo así pode ser dito da manteiga e da leite. Ista é mesta, marela, de moita mantencia.

Montes de uceiras, carqueixas, escambrós e xardós. Pola primaveira cóllense fresas bravas, chamadas morodos, que aínda son máis finas que as que se crían nos hortos; polo outono os

arandos, que son as uvas bravas, i os doirados e roxos froitos dos hérbedos, que embebedan coma si tivesen viño. O monte arrecende, polo verao, a tomelo i a menta, como as campías das terras castelás.

Alí traballan os carboeiros, arredor dos foios, que fumegan polos curutos faguendo carbón de coza, ou raigaña de uz , e de carballo.

Unha tempada despois do castañal, pola mata, chegan os cordaneiros de Ourense. Levan eiquí un mes ou dous. É xente leda que sempre ten moito que contar de outras terras por ondia andiveron. Cando se van, despois de Nadal, levan boas presadas de cartos. As cordas que fan, de serdas de porco, son de moita dura. Inantes de rematar a súa longa laboura, esgótaselles o tabaco, e teñen que fumar a furria , tabaco do país que apesta. Se fai bon tempo, durmen na palleira. Moitos cásanse eiquí...

Mais esquecímonos de falar do té. Non se sabe quén trougo eiquí a primeira pranta, ou si é nativa do país. Tómase o té en grandes cuncas, con mel ou con azucre. Haino por Soldón. Eu tamén o teño no horto. Polo val de Quiroga tamén se atopa. Eiquí úsase outramente coma meiciña pra os males da barriga.

As festas de verao duran varios días. As de máis xentío son a do Rosario en Pacios, a de San Miguel en Soldón, os Dolores na Seara, i as de Seoane e Folgoso. Ista comarca conta tan soio con dúas carreteras ou estradas. Moito cambeará a vida do país

cando se esplote o ferro que pechan os seus montes, que é do millor que hai, según din as persoas sabidas.

A xente é sofrida, traballadora e seria. Son agarimosos co forasteiro, aínda que de poucas falas. Eiquí vin tipos dunha gran forcia e moitos vellos que cáseque chegaban ó século. Non se levan moi ben que digamos coas xentes da ribeira quiroguesa, ou sinxelamente, non se entenden co ilas, e chámanlles subaixos, renartes e solertes... Os valegos chámanlles ós montaneiros, xíbaros, túzaros e búlgaros. Eu coido que se parecen todos iles. A todos lles cómpre ben o que saben. Cando cunda máis o insino antre os de enriba i os de abaixo, xa non habrá istas xenreiras, que son verdadeiras prosmeiradas.

Cando baixan á ribeira débelles parecer que entran no paradiso. Alí medran as laranxeiras, as amendoeiras, as citroeiras. É a leda terra do viño, das froitas doces, das cántigas rexoubantes... Paveas, figos da vendima, brevas, préxegos, nísperos. Xa na Candeloria amósase a primaveira, i os días son quentes i as noites tépedas. Todo é dondo, risoño, amantiño. Cando a serra aínda está cuberta de neve, xa frolecen as margaridas nos prados i os hortos acugúlanse de froles brancas e vermellas, que saúdan ás anduriñas abaneándose suavemente. Iestas, os cucos i os oreoles, teñen máis présa de chegar eiquí que a ningures. Reiseñores e malvises engadan as noites coas súas frautas milagreiras...

As cántigas do Caurel, as propias do país, son tristentas, vagariñas. Recordan o chamado canto chao dos cregos. Non se desenrolan co isas graciosas riviravoltas das cántigas de

beiramar. Latexa nilas unha anguria moito fonda que parece abrollar dos máis alapados seos da ialma. Son as cántigas morriñentas, que fan esmorece-lo espírito... Unha vez cantaba un mozo que estaba gardando o gando no fondo dunha valigota. A súa voz era coma o soído do punteiro; o eco que devolvían as encostas, o xordo bruar do roncón. Naquela cántiga choraba toda a paisaxe, co seu ceo grisento, coa súa terra moura, coa infinda tristura da neboenta lonxanía... Mais ista xente é moi pouco cantareira.

Fálase polo Caurel un galego que non se pode confundir co galego das comarcas veciñas, por ter moitas verbas e xeitos propios. Por unha parte, é moi enxebre, espallado de lediciosos arcaísmos; por outra, barbarizado de abondo. O acento e nasal e xordo, moi doce e grave.

Os nenos chámanse ninos , os mandiles cinguideiros , unha corda un liame . Outras falas son

comús ás lindeiras comarcas do Incio e de Quiroga... Esfragarse é derrubarse, caírse por un derrubadoiro. Derramar val tanto como apedrar, botar a perder. A cepa ou poda chámase demouca. Escoitade a un petrucio: Por eiquí hai moitas fragas grandismas... O Pepe esfragouse cando estaba demoucando un carballo... Fórono atopar ó fondo do río...

Tamén se emprega coma , o non como . Encol disto diremos que se acha eiquí, coma na terra do Incio e da de Quiroga, unha i en moitas verbas, que non sei se chamarlle eufónica, e que non hai noutras comarcas. Dise forcia, aldeia, creio, ondia, partia dos cochos... En canto ós verbos, as primeiras persoas de algús

pretéritos e futuros rematan en - in . Así, fuín, canteín, agardarein; e non fun, cantei, agardarei. E formas chas en vez de esdrúxulas coma fosemos, por fósemos. Tamén se di puña , e non poñía. Ouservei que moitos din quí é ou qui era, por non decir que é, que era. Cáseque sempre óucese decir us, mais non unhos.

Fagamos un paréntese... Niste libro adoitamos o xeito de falar distas terras. Por iso se atoparán moitas veces verbas en varias formas. Por exemplo, outro i autro, sexa e seña, cimo e cumial, cantare ou cantar, fitar ou ollar, voltar ou volver, lembrar ou recordar, etc. Galego falado, aínda que que sexa escrito.

Cando chegaron os señoritos estaba paseando pola solaina. Viñan a cazar. Eran os catro máis novos da irmandade: don José María, don Fernando, don Leoncio e don Álvaro. Todos catro eran moi risoños e dados á farra. Como dicía unha vella, coas súas risadas xebraban as tristuras coma os namorados coas súas cántigas as penas de amor. Vindo iles, xolda segura.

Todos eran moi fortes. Tripaban monte todo o día, corceaban, galgaban sen se sentire cansos, ó recollerse á torre pola noitiña. Despois de cear, veña rexouba, contos e cántigas.

Traguían co iles un guía e dous rapaces con dous burros, ondia viñan, ben gardadas nas alforxas, as municións i as provisións... Queixos, botellas de coñac, latas de conserva, café, azucre, chicolate. Viño, habíao na torre.

Somentres poderon cazar o primeiro día. Caíu unha gran nevarada. Era polos derradeiros días do castañal. Xa non

poidemos bota-lo pé fóra da torre. Había un silencio de vidro.
As voces parecía que tiñan peso...

Tivemos que matar os primeiros años da tempada. Gracia a
Dios, tiñamos boa lus de carburo. Non se sabe o que val a lus de
carburo nistes sitios tan infres. Cáseque tanto coma o lume.

O verao é o tempo dos cantos,
o inverno é o tempo dos contos...
Alegría e viño na xarra,
dende o Nadal hastra o Antroido.

O Carrozo era o que contaba os contos máis belidos, aínda
que todos andiveramos á puxa. Cada noite contaba dous ou
tres. Eu coido que os inventaba.

O día seguinte eu escribíaos nun cuaderno que tiña na lacena
do comedor. ¿Que importa quén os contara? Cada un falaba
según o xeito da súa terra.

As noites de inverno soio son boas pra os trsgos, pra as
meigas, pra os lobos... E pra quen escoita contos de medo
sentindo romba-lo vento.

Anxel Fole